

Київський університет ім. Тараса Шевченка

На правах рукопису

Юдіна Світлана Михайлівна

УДК 801.3:8020

**Способи вираження особового дейксису
в англійському науково-технічному тексті**

Спеціальність N10.02.04 - германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук**

Київ 1994

AB 29.926

Дисертацією є рукопис.
Роботу виконано на кафедрі англійської філології
Київського університету ім. Тараса Шевченка

- Науковий керівник: кандидат філологічних наук,
доцент Верба Л.Г.
- Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
професор Швачко С.О.
- кандидат філологічних наук,
доцент Архипович Т.П.
- Провідна установа: Центр наукових досліджень
та викладання іноземних мов
АН України

Захист дисертації відбудеться "15" IV 1994 р.
о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 01.01.09 у Київському університеті ім. Тараса Шевченка за
адресою: 252601 Київ, Бульвар Шевченка, 14.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського
університету ім. Тараса Шевченка (вулиця Володимирська, 58).

Автореферат розісланий "11" III 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради
кандидат філологічних наук,
доцент

Гетьман З.О.

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00810469 (S)

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Дисертація, що реферується, належить до галузі вивчення мови в її реальному функціонуванні, у даному випадку в текстах природничо-наукового профілю.

Актуальність даної роботи зумовлена загальним підвищенням інтересу лінгвістів до проблем мовної комунікації, та, зокрема, дейксисту, що вказує на основні компоненти мовленевої ситуації (мовець/слухач, місце, час), необхідні для здійснення комунікації на будь-якій мові. Зважаючи, що проблема вказування на особу-суб'єкт дискурсу в писемному науково-технічному тексті досі ще не дістала в лінгвістичній літературі всебічного висвітлення, подальше вивчення особливостей вираження особового дейксисту в текстах цього типу постає як доцільне.

Мета роботи - виявити специфіку реалізації вказування на особу в науково - технічному тексті з точки зору семантики й ролі використовуваних засобів вказування в організації висловлювання, що дозволяє розкрити особливості виявлення їх семантичних ознак і пояснити причини своєрідної реалізації вказування на особу - суб'єкт дискурсу в писемній мові науки.

Об'єктом дослідження є мовні одиниці трьох рівнів: слово, словосполучення, речення. Крім того, в роботі розглядаються деякі невербальні засоби, притаманні мові науки.

Аналіз мовного матеріалу у відповідності до поставленої мети передбачає вирішення ряду завдань, пов'язаних із з'ясуванням

- зв'язку семантики засобів вказування на суб'єкта/адресата висловлювання в науковому тексті з реальною дійсністю;
- зв'язку між особою, яка передає інформацію (автором), і адресатом (читачем);
- зв'язку між автором і джерелом інформації, яка передається;
- просторово - часових відношень між суб'єктом і об'єктом у відтвореній мовленнєвій ситуації;

- ролі суб'єкта висловлювання при характеристиці предмета мовлення стосовно визначеної норми, що виступає в якості точки відліку;

- функцій специфічних для наукового тексту засобів вказування на особу-суб'єкт дискурсу.

Наукова новизна даної роботи полягає в тому, що на основі аналізу семантичної структури і функцій засобів вказування на особу-суб'єкт дискурсу в англійському/американському науковому тексті вперше:

- встановлено переважне використання імпліцитного вказування у порівнянні з експліцитним;

- виявлені специфічні для наукового тексту засоби імпліцитного вказування на мовця (зокрема, номером посилання);

- розглянуто вказування на особу-суб'єкт дискурсу як інтелектуальну точку відліку (що має місце у випадку поширення центру орієнтації від вказування на особу до вказування на її оцінку описуваних фактів) на відміну від традиційної схеми дейктичних координат, де мовець є фізичною точкою відліку.

Теоретичне значення виконаного дослідження полягає в:

- поглибленні загальної теорії дейксису;

- розробці важливого шару науково-технічного стилю сучасної англійської;

- подальшому розвитку стилістики та прагматики англійського наукового мовлення.

Практичне значення роботи полягає в тому, що спостереження й висновки, зроблені в результаті проведеного аналізу, можуть бути використані з метою порівняльного вивчення реалізації авторського начала в англійському й російському науковому тексті, а також можуть знайти практичне застосування в теоретичному курсі з інтерпретації сучасного англійського наукового тексту і в методиці викладання англійської мови у ВУЗах.

Методи дослідження включають семантичне моделювання, трансформаційний аналіз, контекстуальний аналіз. Найбільш доцільним методом при вивченні даного мовного явища є семантико - стилістичний метод. Застосування цього методу дозволяє шляхом дослідного спостереження над конкретним матеріалом, в процесі якого узагальнюються конкретні факти, дійти до певних загальних висновків, тобто з'ясувати специфіку виявлення функції вказування на особу в науково - технічних текстах. Додатково використовуються елементи кількісного аналізу.

Як матеріал для аналізу були використані англійські й американські тексти монографій і статей наукового змісту (загальним обсягом більш, ніж 20000 сторінок), опубліковані в журналах природничо-фізичного і технічного профілю в 1980 - 1993 р.р. Текстова вибірка містить близько 10000 прикладів.

Апробація роботи. Основні положення й висновки роботи відображені в чотирьох публікаціях автора. Результати дослідження обговорювались на засіданні кафедри іноземних мов Сумського фізико-технологічного інституту (1991 р.) і доповідалися на науковій конференції викладачів, співробітників і студентів СФТІ в 1992 р.

На захист виносяться такі положення:

1. У розглянутих науково - технічних текстах (журнальних статтях і монографіях) реалізуються два способи вказування на особу - експліцитний (вживання особових займенників) і імпліцитний (вживання вказівних займенників, прислівників, кількісно-оцінного дейксису, вказування номером посилання).
2. Експліцитний спосіб вказування на особу - суб'єкт дискурсу обмежується в переважній більшості текстів займенником першої особи множини we. Вказування на 2гу особу за допомогою займенника you виключається, використовується лише наказовий спосіб.

3. Експліцитне вказування на особу, яка є суб'єктом/адресатом висловлювання, має змішаний характер, включаючи як особовий дейксис, так і дейксис неозначено - особової властивості.
4. Використані в досліджених текстах дейктичні засоби, що містять у собі імпліцитне вказування на особу - суб'єкт дискурсу, поряд з основною функцією (дейктичного або внутрішньоструктурного вказування) виконують допоміжні функції логічних зв'язок між висловлюваннями, підкоряючись специфіці наукового стилю.
5. Структури кількісно-оцінного дейксису, характерні для науково - технічних текстів, реалізують імпліцитне вказування на особу - суб'єкт дискурсу як інтелектуальну точку відліку.
6. Науковому тексту притаманні специфічні засоби імпліцитного вказування на особу - суб'єкт дискурсу (зокрема, вказування номером посилання), що здійснюють функцію дейктичного і внутрішньо-структурного вказування.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, бібліографії і переліку наукових журналів і монографій, що були використані як матеріал для аналізу.

У вступі обумовлюється вибір теми, теоретичне і практичне значення, наукова новизна виконаної роботи, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі висвітлюється проблема суб'єктивного вказування в лінгвістичній літературі в світлі здійснюваного дослідження.

У другому розділі розглядається специфіка вказування на адресанта/адресата повідомлення в англійському науковому тексті; аналізуються способи експліцитного вказування на особу, що мають місце в текстах цього типу.

Третій розділ присвячений розгляду способів імпліцитного вказування на особу-суб'єкт дискурсу.

Висновок містить у собі узагальнені результати проведеного дослідження.

Бібліографія складається з 153 найменувань робіт вітчизняних і зарубіжних авторів. Обсяг дисертації - 184 с.

* * *

У сучасному мовознавстві накреслилася тенденція повороту від структурального вивчення мови до функціонально-комунікативного. У теоретичних побудовах починає виділятися й відігравати все значимішу роль суб'єктивний фактор, все більшу увагу привертають прагматичні аспекти мови.

Сучасні підходи в лінгвістичній науці відрізняє прагнення вийти за рамки традиційного, чисто формального вивчення й опису мови й приділити більше уваги семантико-функціональним зв'язкам мовних одиниць різних рівнів, їх ролі в процесі функціонування мови в межах висловлювання як текстової одиниці.

Особливий інтерес являє дослідження семантичних характеристик і функціонування дейктичних слів, а саме, засобів вказування на особу, з тієї причини, що тексти цього типу традиційно вважаються знеособленими, позбавленими виявів суб'єктивності. Однак детальний аналіз прози цього напрямку підтверджує те, що вказування на особу не виключається з тексту, а в силу специфіки наукового стилю дістає тут своєрідне відбиття.

Домінуюча роль переходить до засобів імпліцитного вказування на особу - суб'єкт дискурсу, що дозволяє автору не лише точно, логічно, у відповідності до норм наукового викладу оформляти висловлювання, але й створювати у читача відчуття присутності у відтворюваній ситуації і досягати таким чином прагматичного ефекту - переконання читача.

Згідно з класичною інтерпретацією системи дейктичних координат (я-тут-зараз) центральне місце в ній належить особі мовця, а дві інші

координати визначаються положенням тіла мовця в момент виголошування висловлювання, який при цьому є фізичною точкою відліку. У випадку ж характеристики зміни ознаки предмета відносно певної норми мовець, вибираючи той чи інший інтенсив, одночасно характеризує й власні суб'єктивні знання й уявлення, виступаючи, таким чином, в ролі інтелектуальної точки відліку.

В дисертації ми намагаємося висвітлити такі основні положення в контексті розглянутої проблеми:

- екстралінгвістичні фактори, які впливають на використання дейктичних елементів у мові науки;
- специфічні стилістичні особливості наукової прози;
- мовні і позамовні засоби, які використовуються з метою реалізації вказування на особу в науковому тексті;
- прагматична спрямованість й змістовна структура засобів вказування на особу-суб'єкт/адресат висловлювання в текстах цього типу.

В основу специфіки особового дейксису в науково-технічній літературі покладені відношення передавання-прийому інформації між автором (адресантом) і читачем (адресатом), що розгортаються на екстралінгвістичному рівні. Цей комунікативно-пізнавальний процес, що передбачає знання обома учасниками екстралінгвістичної реальності, пов'язаної з їх науково-дослідницькою діяльністю, відбувається, головним чином, за допомогою публікацій у спеціальних журналах.

На відміну від природної розмовної мови, де той, хто володіє певною інформацією і бажає її повідомити іншим, позначає себе займенником "я" і постає в ролі джерела повідомлення, в мові науки така побудова повідомлення, де автор дослідницької роботи позначає би себе особовим займенником однини, трапляється дуже рідко. Експліцитне вказування на мовця обмежується порівняно небагатьма

випадками інклюзивного й ексклюзивного застосування займенників 1ї особи множини *we, our*. Вони мають місце в таких ситуаціях.

(1) Автор, виявляючи скромність, поєднує себе з тими, кому адресується повідомлення (інклюзивна форма *we*)

We need careful measurements... (NIM, B 77, Nos.1-4,1993, p.157).

With the present sources, we can expect to obtain... better resolution... (ibid., p.162).

Дейксис першої особи не обмежується лише вказуванням на суб'єкт висловлювання, але й передбачає інших осіб, зокрема, тих, хто сприймає інформацію, вважаючи її цікавою або корисною.

У такому співвідношенні виявляється специфіка наукового тексту - незважаючи на експліцитність вираження, вказування на особу-суб'єкт дискурсу фактично неоднозначне, поєднує в собі й дейксис 1ї особи і дейксис неозначено-особового характеру. Множина означає тут не множинність, а необмеженість.

(2) Дейксис 1ї особи використовується для того, щоб відокремити авторську інформацію від неавторської (ексклюзивна форма *we*).

Several years ago we began to measure... (NIM, B 54, Nos. 1-3, 1991, p.144).

Most recently we have been investigating... (ibid., p.259).

Ексклюзивне *we* можна розуміти як "я + одна або більше інших осіб", які брали безпосередню участь у виконанні даної роботи і, відповідно, не залучають адресата повідомлення (читача). У такому випадку має місце власне дейксис 1ї особи, тобто займенник 1ї особи множини використовується колективним автором для вказування на себе як на суб'єкт дискурсу. Подібні випадки мають невисоку частотність, тому що вказування на 1шу особу - джерело інформації є нетиповим для наукового стилю.

(3) Для вираження авторської позиції дейксис 1ї особи використовується в різноманітних клішованих конструкціях з дієсловами розумової діяльності (we believe, expect, feel, suppose, conclude, think, etc. that...), які є головними частинами складних речень. Ці форми створюють наступному твердженню певний суб'єктивний контекст - сумнів, припущення, висновок, який характеризує ставлення суб'єкта мовлення до здійснюваного висловлювання. Це виявлення суб'єктивності ми знаходимо лише в 1й особі:

We believe that dehydration of the animals... (NIM, v.54, Nos.1-3, 1991, p.50).

We feel that had a truly self-consistent calculation been performed... (Phys. Rev. B).

При передачі й прийнятті інформації часто виникає необхідність обмежитися лише припущенням про те, що якась діяльність, результати чи факти можуть (чи могли б) мати місце. Мабуть, тому форми вираження припущення мають порівняно більше поширення в науковому тексті. Значення припущення створюється конструкціями, морфологічна структура яких складається з модального дієслова, що містить у собі сему "припущення" (can, could, may, might, would), і інфінітиву смислового дієслова. Дейксис 1ї особи має неприховане вираження в подібних висловлюваннях, що відображують суб'єктивне ставлення автора до матеріалу, який він викладає, при цьому займенник 1ї особи множини завжди використовується ексклюзивно:

...we can only say that O has considerable anionicity (Phys.Rev.B).

We might expect to see a clear effect... (NIM, B54, 1991, p.106).

Використання дейксису 1ї особи підпорядковане завданням реалізації прагматичної настанови автора. Висловлюючи свою думку, він має на меті пом'якшити категоричність висловлювання, залишаючи його відкритим для читацького судження. Автор прагне не лише до об'єктивного й

логічного, а й переконливого, орієнтованого на читача подання матеріалу. Дейктичні слова допомагають встановити контакт з читачем і таким чином досягти цієї мети, безпосередньо пов'язаної з втіленням основної комунікативної функції наукового тексту - функції повідомлення.

(4) Для створення ефекту спілкування, особистого контакту між автором і читачем, відтворення бесіди між ними в наукових статтях може використовуватися інклюзивна форма займенників *we*, *our*, а також лексико-синтаксичні конструкції з дієсловом *let*, що виражають спонукання до спільної дії. Інклюзивне використання займенників *we*, *our* трапляється тоді, коли описуються етапи роботи, яка висвітлюється в даній статті, коли автори не просто подають певні відомості про свою діяльність, а ніби пропонують читачеві взяти участь в дослідженні. З цією метою в сполученні із займенником *we* можуть використовуватися дієслова мислення (*derive*, *determine*, *compare*, *consider*, *find*, etc.), дієслова, що поєднують у своїй смисловій структурі значення того, хто передає й хто приймає інформацію (*discuss*, *explain*, *demonstrate*, *show* etc.), а також дієслова, які звертаються до спільного досвіду автора й читача (*recognize*, *remember*, *recall*, etc.).

... we derive now an alternative expression ... (Phys. Rev. A, v.35, No 1, 1987, p.169).

We shall show that the projections... (Phys. Rev. B).

...we recall that the maximum ... (Phys. Stat. Sol.).

У англійській науковій прозі, а саме у науково-експериментальних і науково-теоретичних статтях, трапляється вказування на суб'єкта дискурсу (автора), що виражається конструкцією, яка складається із займенника її особи множини в об'єктному відмінку (*us*) і дієслова *let*. Ця лексико-синтаксична структура означає спонукання, що стосується групи осіб, яка включає суб'єкт мовлення й того (тих), кому вона адресується, тобто спрямованість дії одночасно на автора й на читача.

Слід підкреслити, що ця конструкція використовується переважно в науково-теоретичних статтях у значенні спонування читача до виконання певних розумових операцій (let us consider, assume, suppose, note, etc.), які на думку автора є необхідними:

Let us consider the defect energies... (Phys. Rev. B).

To conclude let us note that... (Phys. Stat. Sol.).

Така лексико-синтаксична структура застосовується приблизно в 20% дослідженого масиву науково-теоретичних статей, в основу яких покладено міркування. У науково-експериментальних роботах, де описуються просторові відношення між предметами, їх кількісно-якісні характеристики, цей спосіб вказування на автора й на читача трапляється рідше і в значенні спонування останнього до механічних дій (let us take, fill, split, etc.).

Let us split the rectangle... (Phys. Rev. B).

Підкреслимо, що в оглядових статтях, в яких відтворено ретроспективний погляд на певні наукові пошуки, ця конструкція практично не використовується.

Аналіз ексклюзивного й інклюзивного застосування займенника *we* виявляє своєрідне співвідношення адресанта й адресата в процесі наукової комунікації. Інформація, що міститься в науковому тексті, призначається автором для тих осіб, котрі не лише зацікавлені здобути її, але й володіють необхідним обсягом знань, який дозволяє її сприймати. Характерно, що прийняття інформації здійснюється не окремою особою, а колом "утаємнених", при цьому інклюзивна форма *we* ніби розмивається між багатьма особами, втрачаючи однозначну відповідність тому, хто передає й приймає інформацію, і набуваючи неозначено-особового відтінку. Приклади використання інклюзивної форми *we* більш численні, тому що несуть на собі додаткове

семантичне навантаження, відрізняються різноманітністю, включаючи дієслова різних тематичних груп і, таким чином, переважають кількісно.

У науковому тексті особа автора відступає на другий план, залучаючи одержувача інформації в процес передавання - приймання відомостей, що передбачає взаємну активність як адресанта, так і адресата. У процесі написання наукової праці автор завжди враховує фактор адресата, орієнтуючись на певну групу читачів. З урахуванням цього авторська настанова на читача може виражатися як експліцитно, так і імпліцитно. Як спосіб експліцитного вказування на адресата пряме звертання до читача за допомогою займенника 2ї особи you нетипове в літературі цього спрямування. Авторська прагматична настанова реалізується в такому типі текстів не за допомогою вираженого займенником you залучення читача в систему своїх доказів, а актуалізацією тих елементів висловлювання, які можуть здійснити найбільший вплив на читача, активізувати його інтелектуальні реакції, спрямувавши їх потрібним авторові шляхом.

Однією з мовних категорій, якій притаманна яскраво виражена комунікативна спрямованість, є категорія спонукальності. Ця мовна категорія виражає волевиявлення, що спонукає до дії, яка на думку суб'єкта мовлення є необхідною або бажаною. Крім конструкції let + us + інфінітив дієслова бажаної дії, яка містить пряме вказування одночасно на адресанта і адресата, у текстах наукових статей використовується вказування на адресата висловлювання, виражене морфологічно - за допомогою наказового способу.

Спонукальне речення виражає зміст бажаної суб'єктом мовлення дії, тобто програмує діяльність адресата висловлювання. У науковому тексті наказовий спосіб є дуже поширеним при викладі проблеми, теорії або послідовності дій у ході експерименту, коли читач запрошується до

виконання деяких необхідних з точки зору автора розумових або механічних операцій.

Consider a plasma system... (Plasma Phys. Contr. Fusion, v. 32, No 7, 1990, p. 501).

Heat the sample... (NIM, B 546, 1991, p. 221).

Як впливає з аналізу прикладів, в тексті наукової статті виражається не лише інтелектуальний зміст - інформація про факти і їх теоретичне обґрунтування - але й воля автора, спрямована на те, щоб привернути увагу читача, підвести його до сприйняття авторської точки зору. З цією метою використовуються різні способи звертання до читача, в тому числі й за допомогою прямого спонування до дії. Такий спосіб вказування на 2гу особу відповідає специфіці наукового стилю, де основна увага приділяється не особі суб'єкта або адресата мовлення, а виконуваним ними діям.

Поряд із займенниками 1ї і 2ї особи в систему засобів суб'єктивного вказування¹⁾ входять також займенники 3ї особи, які відрізняються здійснюваними в тексті вказівними функціями.

Займенники 1ї і 2ї особи визначають початок просторово-часових координат, в яких займенники 3ї особи можуть виникати й бути зрозумілими. З цієї ж причини перші використовуються для первинного вказування, тобто виконують власне дейктичну функцію, тоді як останні - для вторинного, вимагаючи завжди антецедент у попередньому висловлюванні.

Займенники 3ї особи забезпечують семантичну зв'язаність дискурсу, виконуючи в тексті роль внутрішньоструктурного вказування (анафоричного зв'язку). Антецедент й анафоричний займенник перебувають, як правило, у прямих, які легко простежуються,

1) Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. - М.: Наука, 1974, с.164-199.

семантичних зв'язках, котрі можуть реалізуватися в складносурядному, складнопідрядному або в окремих контактено розташованих реченнях:

Sturm^{1,2} alone includes the effect of...; he considers the lattice potential... (Phys. Rev. B).

Використання засобів вказування на Зю особу і їх співвідношення з антецедентами підпорядковуються певним закономірностям. Ці закономірності конструювання анафоричних структур визначаються будовою мови й відтворюють екстралінгвістичну реальність.

Обсяг використовуваних засобів експліцитного вказування на особу-суб'єкт дискурсу в англійському науково-технічному тексті є досить обмеженим, оскільки вони не відповідають нормам наукового викладу. Однак будь-якому тексту, оскільки він є результатом суб'єктивного авторського осмислення дійсності, органічно притаманна авторська модальність, спрямування якої виражається певними синтаксичними засобами, спеціальними модальними й оціночними словами.

До складу мовних засобів імпліцитного вказування на суб'єкт/адресат висловлювання входять, наприклад, звертання автора до читача шляхом непрямого спонукання останнього до дії, коли акцентується не особа діяча, а сама діяльність або її результати, які перебувають у центрі уваги в науково-дослідницькій роботі. Непряме спонукання виражається синтаксичною конструкцією, що являє собою складнопідрядне речення з підрядним, залежним від іменника, дієслова або прикметника, що означає волевиявлення (demand, requirement; propose, recommend, require, suggest; necessary, desirable, etc.).

Of critical importance... is the requirement that the rate of thermal lens formation be fast... (Appl. Spectr., 46/9, 1992, 1347).

It is recommended that an accelerator be used to measure vibrational levels... (G. Legge. Microprobe analysis... 1989, p. 466).

Подібні спонукальні конструкції мають інклюзивний характер, тобто

спрямовані одночасно й на автора, і на читача, охоплюючи невизначене коло зацікавлених осіб. Цим пояснюється їх висока частотність в наукових текстах, оскільки вони якнайкраще узгоджуються з узагальненістю й знеособленістю текстів цього типу, дозволяючи разом з тим спрямовувати читача на сприйняття авторської точки зору.

Крім того, прагматична спрямованість тексту дістає своє вираження в питальних реченнях. Останні, виражаючи запит інформації, з необхідністю передбачають зворотну реакцію читача.

Can electron plasma lens produce sub-micrometer size focal spots of MeV ions? (NIM, B 10/11, 1985, p. 711).

Whether these states are localized or extended can only be answered by... (Phys. Rev. B).

У розглянутих випадках вказування на особу здійснюється опосередковано: на першому місці опиняється не сам діяч, а очікувана від нього дія. Цей спосіб адресації до читача широко використовується в науковій прозі, оскільки забезпечує досягнення прагматичного ефекту без експліцитного вказування на адресанта/адресата, що відповідає специфіці наукового стилю.

До засобів імпліцитного вказування на особу-суб'єкт дискурсу належать також вказівні займенники *this/these, that/those*, функціонування яких в мовленні засноване на близькості/віддаленості до мовця. Демонстративи дозволяють авторові націлити читача на певний елемент в тексті. Звертаючись до тексту, читач стає учасником цієї ситуації й використовує вміщені в ньому вказівні слова як власні орієнтири для розуміння думки автора.

Вказівні займенники є основним засобом оформлення як дейктичного вказування, так і анафоричних зв'язків. Специфіка функціонування вказівних займенників особливо яскраво виявляється в письмовому тексті при відсутності безпосереднього жесту вказування, що обумов-

лює їх переважне застосування в наукових статтях у ролі вказівноанафоричних займенників, тобто таких, що спрямовані назад, відсилаючи до антецедента (повнозначного слова або групи слів), який їм передує.

Поява демонстративу в реченні є сигналом того, що структура, в склад якої він входить, має антецедент в оточуючому контексті.

За допомогою анафоричного висловлювання автор ніби запрошує читача не переключати увагу на інший об'єкт, а затримати її на раніше позначеному об'єкті. Загострюючи таким способом увагу читача, автор полегшує йому сприйняття відомостей, що передаються, і виконує тим самим, "принцип співробітництва в комунікації" між ним і адресатом.

Завдяки місткості значення демонстративи можуть здійснювати не лише конкретне вказування, співвідносячись з певними предметами, але й абстрактне, маючи на увазі абстраговані поняття або цілі ситуації.

To test the accuracy of these maps,...(NIM, B74, Nos.1-4, 1993,p.211).

... because a significant volume of the inclusion is shadowed, the total integrated yield is reduced. That makes this geometry correction very important... (ibid., p.446).

Використані анафоричні демонстративи встановлюють логічний зв'язок між різними, часто досить поширеними, відтинками тексту, забезпечуючи чіткий, послідовний виклад матеріалу у відповідності до специфіки наукового стилю. У функції логічної зв'язки вказівні займенники також використовуються як засіб актуального членування тексту з метою виділення найважливіших у смислового відношенні моментів викладу. Поряд з ідентифікуючою функцією, демонстративи, залишаючись членами бінарних опозицій, можуть диференціювати елементи висловлювання. Завдяки притаманній їм здатності вказувати на об'єкт в сукупності всіх його властивостей, демонстративи забезпечують точний і економний виклад наукового тексту.

... This behaviour is opposite to that postulated by... (Surf. Sci. Rep., v.14, Nos. 4-6, 1992, p. 232).

... Our aim is to compare these results with those for... (Phys.Rev.B).

Імплицитна референтна співвіднесеність з особою мовця об'єднує в одну групу з демонстративами такі локальні й темпоральні займенникові прислівники, як *here/there, now/then*, котрі здійснюють просторово-часову орієнтацію фактів або явищ відносно особи-суб'єкта мовлення. Науковий текст як комунікативна одиниця також містить ці вказівні слова, однак притаманна йому специфіка відображається на реалізації їх семантичної структури й функціях.

У науковій статті викладаються певні факти (проведений експеримент, розроблений підхід до проблеми, теорія тощо), які автор "наближає" до читача, відтворюючи ситуацію спілкування за допомогою цих вказівних слів, спільними для котрих є семи, що відображують відносний характер виділення предмета, вказування на особу-суб'єкт мовлення, вказування на адресата висловлювання. У своєму викладі автор (особа мовця) перебуває ніби на спільній з читачем просторово-часовій позиції, коли суб'єкт дискурсу і адресат розташовані поблизу один від одного, залучені в тісну взаємодію, і, що недалеко від адресанта, то, відповідно, близько й до адресата.

Таким вказівним словам притаманна висока узагальненість, абстрактність лексичного значення, що робить сферу їх застосування виключно широкою: *now* може співвідноситись і з миттю, і з довгим періодом часу, *then* - і з минулим, і з майбутнім, *here, there* - і з географічною точкою, і з частиною тексту або всім текстом в цілому.

Характерним для локальних прислівників у науковому тексті є анафоричне використання, коли вони виконують функцію замітника по відношенню до просторового позначення, вміщеного в попередньому реченні. Антецедент при цьому може бути виражений не лише окремим

словом чи групою слів, але й невербальними засобами (малюнком, таблицею, формулою тощо):

The results are given in Table IV... There it is seen that...(Phys.Rev.B).
...[equation] (3.15).

Here, [x] denotes integer part ... (ibid., p.11222).

Виконуючи функцію внутрішньоструктурного вказівного засобу, локальні прислівники here/there виражають зв'язок між реченнями в будові тексту. Характерно, що випадки застосування прислівника here значно численніші й різноманітніші за функціями. Введення вказівного слова here у виклад дозволяє авторові вирішувати різні прагматичні завдання, наприклад, домагатися більш точного й зрозумілого викладу думки за рахунок чіткого обмеження сфери вірогідності описуваних фактів вказаним контекстом або виділити певні елементи тексту з метою привертання до них уваги читача:

Here and throughout growth-rates are normalised... (Plasma Phys. Contr. Fusion, v.32, N17, 1990, p.556).

...for the energies of interest here, the appropriate mass...(Phys.Rev.B).

У порівнянні з here прислівник there в науково-технічних текстах відрізняється більш обмеженим застосуванням, причому лише в функції заміщення.

Це можна пояснити такими причинами. З одного боку, нечіткість лексичного значення прислівника there, що може вказувати на будь-яку точку в просторі, віддалену від мовця, перебуває в суперечності з такими якостями наукового стилю, як точність і об'єктивність викладу. З другого боку, вказуючи на точку в просторі, де комуніканти не присутні, дейктичний прислівник there не може допомогти автору наблизити виклад до читача, створити атмосферу спілкування. Таким чином, самостійне використання локального прислівника there в його лексичному значенні не забезпечує досягнення прагматичного ефекту і

є функціонально невиправданим. Виходячи з цих спостережень, можна зробити висновок, що лише один член (here) бінарної опозиції here/there характерний для наукового стилю як найбільш відповідний до його специфіки.

На відміну від локального прислівника here, а також інших вказівних слів цієї групи темпоральний прислівник now не зустрічається в функції заміщення, означаючи час, що співпадає з ситуацією мовлення (моментом створення тексту). Застосування дейктичного прислівника now в тексті статті завжди "прив'язує" зафіксовані в ній факти безпосередньо до моменту її написання, пересуваючи читача в спільні з автором часові координати.

...the cold and crystalline Universe which we now inhabit (Progr. Sci. Cul., v. 6, N1, 1981, p. 2).

В англійському науковому тексті прислівник now не обмежується лише функцією ситуативної обставини речення. Зокрема, now може бути засобом зв'язку частин речення або цілих речень у складі більшої синтаксичної єдності. Наприклад, now може означати перехід до нового етапу в розмірковуваннях або оформляти причинно-наслідкові висловлювання, забезпечуючи логічну побудову тексту:

We turn now to two related issues... (Phys. Rev. B).

If the 180-MeV Lorentzian is now associated with ..., the model is consistent... (ibid., p.10998).

Таким чином, в письмовому науковому тексті функціонування темпорального прислівника now має свої особливості, обумовлені комунікативними завданнями, які ставить перед собою автор. Цей висновок є також справедливим і для прислівника then, який функціонує, головним чином, в якості логічної зв'язки, реалізуючи відповідні семи: "перелічувальну", "наслідкову" тощо:

The ion current was then adjusted ... The beam was then postaccelerated... (NIM, B 54, 1991, p. 9).

... if the beam penetrates the specimen, then either the thickness or the emergent energy is needed... (NIM, B 77, Nos.1-4, 1993, p. 101).

Проведене дослідження виявляє вплив специфіки наукового стилю на семантичну структуру й функцію розглянутих покажчиків у плані їх найбільшого підпорядкування меті й завданням наукового викладу. У відповідності до вимог останнього ці вказівні слова набирають додаткових функцій в науковому тексті. У той же час, зберігаючи імпліцитну співвіднесеність з особою-суб'єктом висловлювання, вони дозволяють авторові створювати обстановку більш тісного контакту з читачем, спрямовувати його на сприйняття авторської точки зору й реалізовувати таким чином прагматичну настанову.

Одним із способів імпліцитного вказування на особу-суб'єкт дискурсу, характерних для мови науки, є кількісно-оцінний дейксис. У ролі основних одиниць кількісно-оцінного дейксису виступають слова-підсилювачі (інтенсиви), що вказують на відхилення від норми на шкалі інтенсивності ознаки в бік її посилення або послаблення, як дейктичні знаки. Структури цього типу дейксису, що мають найвищу частотність в розглянутих текстах, представлені сполученнями інтенсиву з посилюваним словом. Останнє може бути дієприкметником або прикметником, що не має оцінних властивостей, або має оцінне чи модальне значення. В першому випадку в цих словосполученнях один компонент (інтенсив із значенням суб'єктивної оцінки), а в другому - обидва (інтенсив і підсилюване слово) є носіями елементу суб'єктивності, дозволяючи авторові описати ознаку предмета не лише стосовно об'єктивно існуючої норми, але й відносно власних уявлень:

It is... quite difficult to present quantitative results... (Surf. Sci. Rep., v.14, Nos. 4-6, 1992, p. 183).

It is very difficult to measure...(NIM, B77, Nos.1-4, 1993, p.155).

This makes the formulation of theory... extremely difficult (Phys. Rev. B).

Характеризуючи зміни рівня ознаки за допомогою тих або інших інтенсивів, вибраних на свій розсуд, виходячи з особистого досвіду (quite/very/extremely difficult), автор суб'єктивно зміщує ступінь ознаки по шкалі її інтенсивності відносно певної норми. При цьому центр орієнтації розширюється від вказування на особу до вказування на ту оцінку, яку вона дає предмету мовлення.

Особливості наукового стилю виявляються не лише в специфічному вираженні вказування на мовця (автора), але й в застосуванні спеціального апарату вказівних засобів, притаманного виключно літературі цього жанру.

Список використаної літератури, що додається до роботи, є обов'язковим атрибутом більшості наукових публікацій. Основне призначення системи посилань, прийняте в сучасних природничо-наукових роботах, - відсилати до джерела цитованих або згаданих відомостей. Наведені в списку літератури назви публікацій є антецедентами відповідних номерів посилань, використаних у тексті наукової праці. Таким чином, функція внутрішньоструктурного вказування, зокрема, катафоричного, є характерною для цього способу імпліцитного вказування на мовця в науковому тексті (наприклад, як і для дейктиків this/that).

More details of this work are given in ref. [5] (NIM, B 10/11, 1985, p. 412).

The interaction ... produces secondary electrons and ions [3] (NIM, B 77, Nos. 1-4, 1993, p. 85).

Необхідно відзначити також дейктичну функцію системи посилань. Так, уже сама по собі наявність позначки посилання в тексті,

незалежно від його цифрового змісту, вказує на те, що споріднені дослідження були проведені раніше. Використовуючи знак посилання, як дейктик, автор звертається до спільного досвіду з читачем, тому що будь-якому фахівцю відомий зміст цього вказівного засобу, що, таким чином, відсилає до відомостей, які наявні в спільному досвіді комунікантів, в уявній дійсності.

Підбираючи цитовані праці й визначаючи порядок посилань, їх номери на свій розсуд, автор відштовхується від власних знань і уявлень, тобто відіграє роль дейктичного центру, але не фізичного, як у класичній теорії дейксисту, де орієнтація відбувається відносно положення тіла мовця, а інтелектуального центру, відносно якого характеризується предмет мовлення засобами знаку посилання.

Дейктичність цього способу вказування підтверджується тим, що він має всі ознаки, притаманні дейктичним відношенням:

- ситуативна обумовленість значення цих вказівних засобів, тобто вони наповнюються відповідним змістом лише в даному тексті, лише в даній статті цей номер посилання відноситься до цього твердження;
- миттєвість актуального значення, яке змінюється від однієї статті до іншої навіть того ж автора, в іншій статті цей номер посилання може стосуватися іншої роботи;
- віднесеність до суб'єкта мовлення (автора), від якого залежить вибір і розташування посилань у тому або іншому порядку;
- суб'єктивність у тому розумінні, що предмет мовлення виділяється номером посилання не як такий, а відносно знань про нього автора.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, є підстави віднести вказування номером посилання до засобів імпліцитного вказування на особу-суб'єкт дискурсу.

* * *

Аналіз мовного матеріалу, що подається англійськими й американськими статтями й монографіями з фізики науково-теоретичного, науково-експериментального й оглядового змісту, дозволяє виділити два способи вказування на особу: експліцитний і імпліцитний. Обидва способи реалізуються за допомогою таких основних різновидів мовного вказування, як дейксис і анафора.

Експліцитний спосіб у досліджених текстах використовується в неповному обсязі, тому що не відповідає специфіці наукових і технічних творів, яка полягає в мінімальному вираженні особистісного начала. Визначальна відмінність цього типу прози від, наприклад, художньої полягає перш за все в різному вираженні в цих функціональних стилях суб'єкта дискурсу. В художній літературі він є центром висловлювання і виражений, як правило, експліцитно. В той же час в науковій праці в центрі перебуває об'єкт дослідження а не автор, котрий ніби відсторонюється на другий план, і тому переважаючим є імпліцитне вказування.

Значний і різноманітний арсенал мовних одиниць різних рівнів, що виражають суб'єктивну позицію автора, підтверджує припущення про те, що характерним для мови науки є імпліцитне вказування на мовця (автора), а експліцитне має місце в обмеженому обсязі й може вважатися нетиповим. Імпліцитне вказування дає можливість, не називаючи суб'єкта/адресата дискурсу прямо (що узгоджується з нормами наукового викладу), орієнтувати читача на авторську позицію за допомогою таких лексичних і лексико-граматичних одиниць мовної системи, котрі поєднують цю функцію з іншими, що відповідають комунікативній спрямованості наукового стилю. Виявлення засобів імпліцитного вказування - непряме спонування, питання, вказівні займенники *this/that/those*, локальні й темпоральні займенникові прислівники *here/there, now/then* дозволяють авторові створювати

ефект спілкування, логічно зв'язувати речення та їх елементи, виявляти найважливіші факти, показуючи їх взаємообумовленість, послідовність, економно й точно викладати інформацію й таким способом полегшувати розуміння проблеми.

Крім того, до способів імпліцитного вказування на особу-суб'єкт дискурсу, характерних для мови науки, можна віднести кількісно-оцінний дейксис, в якому мовець є інтелектуальною точкою відліку.

Аналогічну роль виконує особа-суб'єкт дискурсу у випадку вказування номером посилання, встановлюючи порядок послідовності посилань на основі власного розуміння предмету дослідження. Вказування номером посилання відносяться до арсеналу засобів, специфічних для наукового тексту, які містять імпліцитне вказування на особу-суб'єкт мовлення не як на фізичну точку відліку для характеристики предметів і явищ (тобто відносно положення його тіла), а як на інтелектуальний центр (тобто відносно його знань, досвіду).

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора:

1. Засоби вираження кількісно-оцінного дейксису в англійському науковому тексті. - Вісник Київського Університету. Серія Історико-філологічні науки, 1992, N 8, с. 119-123.
2. Специфика выражения личного дейксиса в английском научном тексте. - Деп. в УкрНИИТИ. 23.01.92. N 89 - Ук 92. - 13 с.
3. Пространственно-временной дейксис в английском научном тексте. - В сб. Тезисы докладов научно-технической конференции преподавателей, сотрудников и студентов СФТИ, Сумы, 1992. - с. 34.
4. Методические указания в курсе английского языка для студентов технических вузов по теме: "Английский язык в деловом общении". (в соавторстве с Селивановой Л.Д. и Ярмак Л.П.). - Сумы, СФТИ, 1992. - 68 с.

UB 50. 250

462715

AB 29.926